

daha çok gündelik kullanım eşyası, kristal ve kaya kristalinden yapılan yontma ve kesme eserler ise önemli bir süs ve itibar aracı olarak aranmıştır. Çoğunlukla şişe, sürahi, tabak, kadeh, kupa ve lamba şeklinde yapılan cam ve kristal eşyanın üzerine tatbik edilen tezyinî elemanlar daha çok hayvan ve bitki motifleridir.

3. Madenî Eserler. Fâtımî sanatının en güzel örnekleri arasında yer alan madenî eserlerin zengin bir bölümünü bronz eserler teşkil etmekte, kıymetli madenlerden yapılmış olanlara da sıkça rastlanmaktadır. Seramik biçimleriyle birlikte çeşitlilik gösteren eserler büyük bir ustalığa sahiptir. Genellikle üzerinde dualarla âyetler ve bitki, hayvan motifleri bulunan madenî sanat eserlerinin kapı tokmağı, şamdan, tabak altlığı, koku kabı ve sürahi gibi gündelik kullanım eşyası biçiminde üretildiği görülmektedir. Bu eserlerin bir kısmının ise daha çok sanatsal amaçlarla birleşen bir lüks kullanım için çeşitli hayvan şekillerinde üç boyutlu yapıldığı görülmektedir; en çok kullanılan figürler tavus kuşu ve grifondur.

4. Fildişi. Fâtımî sanatının lüks kullanıma yönelik kollarının başında gelen fildişi oymacılığının ürünleri bu sanat türünün en güzel örnekleri arasında yer almaktadır. Özellikle Mısır ve Sicilya'da yapılmış olan bu eserler arasında av burları, saray ve ev süslemesinde kullanılan parçalarla ajurlu plaklardan yapılmış kutular (sandukçeler) önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserlerin tezyin edil-

mesinde geometrik ve bitkisel motiflerin yanı sıra hayvan ve insan figürleri, av ve hayvan mücadelesi sahneleri, gündelik hayattan görüntüler de kullanılmıştır.

5. Kumaşlar. Fâtımî sanatının lüks ürünleri arasında belki de ilk sırayı kumaşlar işgal etmektedir. Halifelerin hazinelerinin en önemli bölümünü ve özellikle törenlerde verilen hediyelerin, ihsanların temelini teşkil eden kumaşlar madde olduğu kadar mânevî bakımdan da büyük değer taşırlar. Altın ve gümüş sırma ile yapılan işlemlerin yaygın biçimde kullanıldığı tirazlarıyla dikkat çeken ağır kumaşlardan dikilmiş elbiseleri bir çeşit güç, itibar, onur ve ihсан işareti olarak kabul eden Fâtımîler'in halk için de çeşitli dokuma teknikleri geliştirdikleri bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

D. T. Rice, *Islamic Art*, London 1975, s. 87-91; A. Papadopoulos, *L'Islam et l'art musulman*, Paris 1976, s. 489-492; G. Mitchel, *Architecture of the Islamic World*, London 1984, tür.yer.; Suat Kemal Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat*, İstanbul 1984, s. 33-37; J. D. Hoag, *Islam*, Stuttgart 1986, tür.yer.; O. Grabar, *İslâm Sanatının Oluşumu* (trc. Nuran Yavuz), İstanbul 1988, tür.yer.; J. M. Bloom, "The Mosque of al-Hakim in Cairo", *Muqarnas*, sy. 1, New Haven 1983, s. 15-36; a.mlf., "The Origins of Fatimid Art", *a.e.*, sy. 3 (1985), s. 20-38; C. Williams, "The Cult of Alid Saints in the Fatimid Monuments of Cairo. Part I: The Mosque of al-Akmer", *a.e.*, sy. 1, s. 37-52; a.mlf., "The Cult of Alid Saints in the Fatimid Monuments of Cairo. Part II: The Mousolea", *a.e.*, sy. 3, s. 39-60; N. Tamraz — B. Iverson, "Rephotographing Egypt", *Aramco World*, sy. XL/4, Washington 1989, s. 6-16.



A. ENGİN BEKSAÇ

FÂTİR

(bk. HÂLİK).

FÂTİR SÜRESİ

(سورة فاطر)

Kur'an-ı Kerim'in otuz beşinci süresi.

Adını ilk âyette geçen "fâtır" kelimesinden alır. Aynı âyette yer alan "melâike" kelimesinden dolayı Melâike süresi diye de adlandırılmıştır. Süre, Mekke devrinin ortalarında Habeşistan'a hicret olayından sonra ve mi'râcdan önce nâzil olmuştur (Abdullah Mahmûd Şehhâte, I, 319). Kırk beş âyet olup fâsıla*ları (ا، ب، د، ر، ز، ن) harfleridir.

"Yarmak, kabuğunu yarıp ortaya çıkarmak, yaratıp ortaya çıkarmak" anlamın-

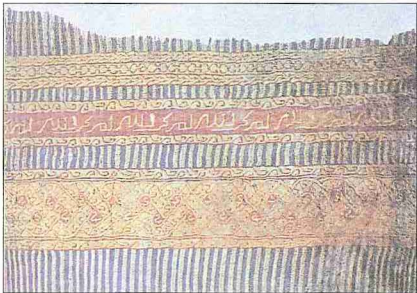


Fâtır sûresinin nesih hattıyla yazılmış ilk âyetleri

daki fâtır kökünden türeyen fâtır kelimesi sûrenin başında Allah ismine sıfat olmuştur. Buna göre, "Göklerin ve yerin fâtırı olan Allah'a hamdolsun" demek, "Gökleri ve yer yoku iken yaratan, onları yeni ve sürekli oluşumlara uğrattacak olan Allah'a hamdolsun" anlamına gelir.

Sûrenin diğer âyetleri ağırlıklı olarak birinci âyetin tefsiri niteliğinde olup esas gaye Allah'ın varlığına, birliğine, O'nun eşsiz yaratıcı kudretine delâlet eden kevnî alâmetleri tanıtmak, bunun yanında nübüvvet müessesesinin ve âhiret inancının önemini vurgulamak, hidayet-dalâlet sebeplerini göstermek, hak-bâtıl mücadelesinin sonuçlarına işaret etmektir. Bu arada sûrede şu konulara yer verildiği görülür: Melekler kendilerine has vasıflarıyla Allah tarafından yaratılmış varlıklar olup O'nun emirlerini ilgili yerlere ulaştırmak, nimet ve lutfunları dağıtmakla görevlendirilmişlerdir. İnsanların gerçeklerden yüz çevirmeleri kendilerini beğenmek, geçici dünya zevklerine düşkün olmak, şeytana uyup kötü işleri güzel görmek gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Öyleyse Allah resulünün onlar için fazlaca üzülüp kendini harap etmesi gerekmez. Şan ve şeref, yücelik ve ululuk yalnız Allah'a mahsustur. İnanmayanlar O'nun mutlak kudreti karşısında hiçbir güce sahip değildirler. Canlıların hayatıyeti için çok önemli olan yağmuru koyduğu kurallar çerç-

XII. yüzyıla ait Fâtımî halı parçası (Berlin Kunstgewerbe Museum) ile Fâtımîler dönemine ait fildişine hakkedilmiş bir yazı örneği (Louvre Müzesi - Paris)



vesinde yağdırıp ölü toprağa hayat veren de ölüleri benzer bir şekilde diriltecek olan da O'dur (âyet 1-10). Sürenin bundan sonraki kısmında ilk insanın yaratılışının, insanların ve diğer canlıların üreyip uzun veya kısa bir ömür sürmelerinin Allah'ın ilim ve kudreti çerçevesinde olduğu ifade edilir. İnsanların beslenmesine katkıda bulunan, bazı süs eşyalarını sağlayan ve ulaşmalarını kolaylaştıran denizler, ayrıca yer küresinde hayatın oluşmasını ve devam etmesini temin eden kozmik yapının mevcudiyeti ve işleyişi de O'nun kudreti sayesinde olmaktadır. Halbuki tanrı diye tapınılan putlar, böyle harikalar yaratmak bir yana kendilerine tapanların çağrılarını bile bu dünyada ve ahirette cevap vermekten âcizdirler (âyet 11-14). Bundan sonra gelen üç âyette insanoğlunun Allah karşısındaki aczi ve her bakımdan O'na olan ihtiyacı dile getirilir; Allah'ın dilediği takdirde bir toplumu yok edip onun yerine yepyeni bir nesil getirebileceği vurgulanır. Mekke müşriklerine tehdit gibi görünen bu âyetler, putperest toplumun yok olup gideceğini ve Allah'ın izniyle onun yerine yepyeni bir iman topluluğunun geçeceğini dolaylı bir şekilde müjdelemektedir.

Fâtır sûresinin daha sonraki âyetlerinde nübüvvet meselesine geçilir. Burada dinî gerçekleri benimsemiş ve yaşama sorumluluğunun şahsî olduğu ifade edilir ve hiçbir insanın başkasının günahını yüklenmeyeceği hatırlatılır. Dinî hayatın gayba inanmak, kulluğun da namaz kılmakla başladığı açıklanır; mânevî arınmanın, her ferdin şahsî kararı ve psikolojik potansiyelini o yöne çevirmesiyle mümkün olabileceği hususu dile getirilir. Bu açıdan insanlar, yeteneklerini gerçeklere karşı açık tutanlar ve kapalı bulunduranlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Birinci grup mânevî hayatını sürdüren ve "gözü gören" zümredir; ikinci grup ise ölümler ve körler gibidir. Bu psikolojik ve sosyal realite içinde peygamber sadece bir uyarıcı ve bir müjdeleyici durumundadır. Peygamberlerin tekzip edilmesi insanlık tarihi boyunca süregelen sosyolojik bir olaydır ve bu vâkıa eski milletlerin helâk edilmesi sonucunu doğurmuştur (âyet 18-26). Bunun ardından gelen âyetlerde canlı ve cansız kâinatın yaratılış ve işleyişine dikkat çekilir, tabiatı inceleyen âlimlerin onun yaratıcısının azamet ve yüceliğini idrak edebilecekleri ifade edilir. Buna

bağlı olarak Allah'ın kitabını okuyanların, namaz kılanların ve servetlerinden başkalarını bolca faydalandıranların Allah'ın lutuf ve keremine nâil olacakları müjdelendir. Sonuç olarak insanlar dünyadaki tutum ve davranışları açısından müminler (seçilmişler) ve kâfirler olmak üzere iki gruba ayrılır; her iki grubun ahiretteki hayatları özlü biçimde tasvir edilir (âyet 27-37).

Sürenin son bölümünde (âyet 38-45) tevhid ve nübüvvet esasında hidayet ve dalâlet konusu işlenmektedir. Bölümün ilk âyetinde kâinatın bütün sırlarını, olmuş ve olacak bütün olayları yalnızca Allah'ın bildiği ifade edildikten sonra insanların yer yüzünde ilâhî tâlimatı uygulamakla görevlendirildiği belirtilir. Bu yüce ve aslı görevini ihmal edip kâinatın hâkimi olan Allah'a karşı nankörce davrananlar sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. Onlara bir peygamber geldiği takdirde gerçeğe herkesten çok bağlı kalacaklarına dair yemin eden öyle gruplar var ki hak peygamber zuhur edip davete başlayınca bunlar sürekli olarak haktan uzaklaşırlar. Bunun sebebi büyüklük taslamaları ve hile, tuzak peşinde koşmalarıdır. Halbuki Allah'ın değişmez kanununa göre kişi kurduğu tuzağa kendisi düşer. Fâtır sûresi, Allah'ın her şeyi bildiği ve her şeye gücü yettiği halde insanları amelleri sebebiyle hemen cezalandırmadığını, onları kendince mâlûm olan bir zamana ertelediğini bildiren uyarıcı bir âyetle son bulur.

Fâtır sûresinin faziletine dair Übey b. Kâ'b'dan rivayet edilen (bk. Zemaşşerî, III, 489; Beyzâvî, IV, 119), "Melâike sûresini okuyan kimseye cennetin bütün kapıları, 'hangi kapıdan istersen gir' diye seslenir" anlamındaki hadisin sabit olmadığı kabul edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, I, 239-242; Zerkeşî, I, 432).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ftr" md.; *Lisânü'l-Ârab*, "ftr" md.; Buhârî, "Tefsîr", 35; Tirmizî, "Tefsîr", 36; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, Kahire 1373/1953, III, 489; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), Medine 1386/1966, I, 239-242; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, İstanbul 1283, IV, 119; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; İbn Hacer, *el-Kâfî's-şâf fi tahrîci ehâdisi'l-Keşşâf (el-Keşşâf içinde)*, Kahire 1373/1953, III, 489; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 28, 29, 31, 81, 82; a.mlf., *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1986, s. 166; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfü külli sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1986, I, 319-323; Zuhûr Ahmed Azhar, "Fâtır", *UDMİ*, XV, 88-90.



EMİN IŞIK

FÂTİH

Adını Fâtih Sultan Mehmed'in külliyesinden alan, İstanbul'da sur içinde tarihî yarımada'nın batı kısmını teşkil eden ve günümüzde ilçe merkezi olan eski bir semt (bk. İSTANBUL).

FÂTİH CAMİİ

(bk. ORTAHİSAR CAMİİ).

FÂTİH CAMİİ

Edirne'nin Enez ilçesinde kiliseden çevrilen ve Ayasofya adıyla da bilinen en eski cami (bk. AYASOFYA CAMİİ).

FÂTİH CAMİİ

Amasra'da Fâtih Sultan Mehmed tarafından kiliseden çevrilen cami.

XIV. yüzyılın ortalarında buraya yerleşen İtalyan Cenova tüccarları kaleyi Bizans'ın elinden aldıktan sonra Karadeniz'in birkaç güvenilir limanından biri olan Amasra Limanı'nı Asya'dan gelen ticaret yolunun sığınaklarından biri haline getirmişlerdi. Bu sırada Bizanslılar'ın X. yüzyıla doğru kale içinde inşa ettikleri iki kiliseyi de Latin kilisesine çevirmişlerdi. XV. yüzyıl başında Semerkant'a Timur'un yanına elçi olarak giden İspanyol Ruy Gonzales de Clavijo buradaki bir kilisede âyine katıldığını yazmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra Türk toprakları içinde tek başına bir Ce-

Fâtih Camii - Amasra

